

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 2.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ÁRVAI TAMÁS KRISTÓF**
INFORMÁCIÓS HASZON VAGY VESZTESÉG?
- **FELFÖLDI SZABOLCS**
EGY ÁSATÁS A 15. SZÁZADI SELYEMÚTON?
- **SZÁSZ GÉZA**
UTAZÁSI LÁZ, INFORMÁCIÓÉHSÉG, ISMERETKÖZVETÍTÉS
- **KOVÁCS JANKA**
TECHNOLÓGIAI UTAZÁS ÉS ELMEÜGYI REFORM
- **MIHÁLYI DOROTTYA**
GYARMATI PROPAGANDA ÉS ELHALLGATOTT INFORMÁCIÓ
- **Z. KARVALICS LÁSZLÓ**
A VENDÉGBARÁTSÁG INTÉZMÉNYÉTŐL A SZELFITURISTÁKIG
- **SZEMLE**
SZABÓ-GAJMER BERNADETT, STRÓBL ERZSÉBET,
GORZÁS BENJÁMIN, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az utazások, az utazók és az utazási irodalom világa információtörténeti nagytéma alatt (Z. Karvalics László – Szabó-Gajmer Bernadett)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Árvai Tamás Kristóf: Információs haszon vagy veszteség? II. Sarrukín asszír király i. e. 714-es urartui hadjáratának értelmezési családjai	185
Felföldi Szabolcs: Egy ásatás a 15. századi Selyemúton?	
Giosafat Barbaro tanai kalandja és információtörténeti hozadéka	215
Sulyok Anita: Úton, útfélen. Giacomo Casanova helyváltoztatásainak információs hozadéka	231
Szász Géza: Utazási láz, információéhség, ismeretközvetítés. Francia utazók a reformkori Magyarországon	241
Kovács Janka: Technológiai utazás és elmeügyi reform. A pszichiátriai intézményesülés lehetőségei és mintái a 19. századi Magyarországon	257
Mihályi Dorottya: Gyarmati propaganda és elhallgatott információ a 19. század végi észak-afrikai útleírásokban	283
Z. Karvalics László: A vendégbarátság intézményétől a szelfituristáig. Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában	299
<i>Szemle</i>	
A <i>Viatica</i> az utazástörténetre szakosodott folyóiratok között (Szabó-Gajmer Bernadett)	317
Moszkóvia rövid története (Stróbl Erzsébet)	320
Luther a protestáns emlékezetkultúrában. Luther-émlékművek 1817–1917 között (Gorzás Benjámin)	323
Regionális és nemzeti struktúrák Közép-Európában (Demeter Gábor)	326

Úton, útfélen

Giacomo Casanova helyváltoztatásainak információs hozadéka

Az emberiség történetének kezdete óta a helyváltoztatás, majd később, a földrajzi felfedezések korától kezdve az utazás mint szociokulturális jelenség jelen van a történelemben. A túlélést célzó mobilitáson túl a helyváltoztatás célja egyre változatosabbá vált, a vándorlásokon, zarándoklatokon túl a közigazgatási tisztségviselők, az intézők, a futárok és a kereskedők is hatalmas utakat jártak be információs élményszerzés vagy információs haszonszerzés céljából. Egy ország imázsának megrajzolásában az utazók megfigyelései és közlései is alapvetőnek bizonyulnak, mivel lehetőséget adnak arra, hogy egy adott országról új szempontok szerint gazdagítsák ismereteinket.

A 17–18. században az új szellemi áramlatoknak (racionalizmus, felvilágosodás, liberális gazdaságfilozófia) köszönhetően megsokszorozódott az utazók száma. Kezdetben az angolok, majd később más európai országok fiatal arisztokratáinak körében szinte kötelezővé vált az oktatási-művelődési célzatú körút, a *Grand Tour*.¹ Az európai politikai és kulturális központokban, illetve a nagy múltra tekintő városokban megforduló utazók feljegyezték a tapasztaltakat, és dokumentálták utazásukat. Hasznos tanácsokkal látták el a leendő utazókat például a távol-ságokról, a szálláshelyekről, a pihenőhelyekről stb. Ez a tudás és az itineráriumok azonban szubjektívek voltak, mivel ezekbe az útikalauzokba csak a szerző által is látott helyek, városok, történelmi emlékművek kerülhettek bele, ugyanakkor az itinerárium „hasznossága mellett az utazó számára szabad asszociációk felé nyitott lehetőséget”.² Az információk jelentősen hozzájárultak egy-egy ország képének kialakulásához.

„A tudás hatalom” – ezt a megállapítást Francis Bacon filozófusnak tulajdonították, a mondatot azonban a történelem során számos alkalommal ismételték meg vagy alakították át,³ így alakulhatott ki az alábbi szállóige: „Az információ ha-

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Irodalom- és Kultúratanudományi Doktori Iskolájának (francia nyelvű irodalmak és kultúrák program) abszolutóriumot szerzett hallgatója (6722 Szeged, Egyetem u. 2., sulyoka@gmail.com).

1 A *Grand Tour* történetéhez és hátteréhez lásd: Gyömrei, 1934. 76–82.; Atkinson, 1971. 5.; Vивиès, 1999; Delon–Mauzi–Menant, 1998. 65.

2 Gausz, 2018. 26.

3 Példa erre Thomas Jefferson George Ticknornak 1817. november 25-én egy Virginia állambeli állami egyetem létrehozásával kapcsolatban írt levele, melyben a tudást a hatalommal, a biztonsággal és a boldogsággal tette egyenlővé. „This last establishment [a state university] will probably be within a mile of Charlottesville,

talom, ha jól használod, győzelem.” Az információ és annak megosztása az emberiség története során mindig is fontosnak bizonyult, mivel hatalommal és/vagy előnyökkel járt. Ennek igazságát az információs társadalom berobbanása óta senki nem vitatja, hiszen minél hamarabb van a birtokunkban a szükséges adat, annál gyorsabban tudunk cselekedni vagy éppen helyzeti előnyt kovácsolni.

Az információszerzésnek és a beszerzett információnak létezett és a mai napig is létezik egy olyan aspektusa, amelyet kevesen értenek és értelmeznek, és amelynek hozzáférési és birtoklási lehetőségei is korlátozottak. Ez a ma szakszóval hírszerzésnek, a köznyelvben kémkedésnek nevezett információgyűjtési tevékenység a 18. századi Európában már jól strukturált, alapvetően két pilléren támaszkodó rendszerként létezett. Egyrészt az addigra már jogilag is jól körülírt diplomáciai képviselők (követségek, követjárások, konzulátusok) szinte köztudomásúan végeztek hírszerző tevékenységet, másrészt informális módon utazók, kalandorok egyfajta „magánkém” státuszban szintén szállítottak információkat. Előbbiek tevékenysége és termése a diplomáciai levelezés tanulmányozása révén rekonstruálható,⁴ az informális (vagy akár az illegális) miliójében működő magánképek hozzájárulása viszont nem mindig egyértelműsíthető és sok esetben homályban maradt, vagy éppen a kutatás nem szentelt neki kellő figyelmet. Mindamellet alapvetésként kezelhető, hogy a 18. században az információs tökeformák „beszerzésének” az egyik, ha nem a legfontosabb eszköze a fizikai helyváltoztatás volt. Ebből az is következik, hogy a helyváltoztatást professzionális szinten űző utazók, kalandorok vélhetően számos alkalommal végeztek informális hírszerző tevékenységet.

A fentiek ismeretében igen meglepő, hogy a 18. század egyik legismertebb, gyakorlatilag egész életében úton lévő kalandor-szerzője, a társadalmi felemelkedésre vágyó Giacomo Casanova, aki hosszú élete során a kor arisztokratikus Európájában – különböző okok (például börtönbüntetés eshetősége, kiutasítás, tartozás) miatt – sűrűn helyváltoztatásra kényszerült, mindmáig nem képezte információs előnyserzéssel kapcsolatos elemzés tárgyát.⁵ Amennyiben munkáit áttekintjük, életrajzából, az *Histoire de ma vie*-ből kirajzolódik egyrészt a kor Európájának utazási térképe, másrészt az utazás mint par excellence magánérdekű informá-

and four from Monticello, if the system should be adopted at all by our legislature who meet within a week from this time. My hopes however are kept in check by the ordinary character of our state legislatures, the members of which do not generally possess information enough to perceive the important truths, that knolege (sic!) is power, that knolege (sic!) is safety, and that knolege (sic!) is happiness.” (Ez utóbbi létezés [egy állami egyetem] valószínűleg Charlottesville-től egy mérföldön belül, Monticellótól pedig négy mérföldön belül lesz, ha a rendszert egyáltalán elfogadja a törvényhozásunk, amely ettől az időponttól számított egy héten belül ülészik. Reményeimet azonban féken tartja állami törvényhozásunk hétköznapi jellege, amelynek tagjai általában nem rendelkeznek elegendő információval ahhoz, hogy felfogják a fontos igazságokat, hogy a tudás hatalom, a tudás biztonság és a tudás boldogság.) Jefferson, 1817.

4 Cogné-Blond-Montègre, 2011. 88–102.

5 A Casanova-emlékiratok teljes szövegének megjelenése (1960–1962) előtt nem beszélhetünk igazi Casanova-kutatásról, mert a töredezett változatok, valamint a különböző fordítások csak a legenda gazdagítását szolgálták. Az utóbbi évtizedekben több tanulmány és könyv jelent meg (a teljes kiadáson kívül) neves kutatók tollából, akik fontos és érdekes tényeket tártak fel Casanova idejéből. Például Igalens, 2011; Delon, 2011; Francès, 2014; Simiand, 2016. Magyarországon Casanovát és az ő 18. századát Szentkuthy Miklós, Márai Sándor, Fenyő Miksa és Kovács Ilona írásaiból ismerhetjük meg.

ciószerzési tevékenység. A kalandor számára minden utazás információ- és presztízsforrás, mert az élmény és az ismeretek birtokában a történetmesélés révén a társasági élet középpontja lehet, új kapcsolatokra (és mecénásokra) tehet szert, előmozdíthatja emelkedését a társadalmi ranglétrán, illetve információit – „privát kémként” – áruba is bocsáthatja. Az alábbiakban az *Histoire de ma vie*-ből magyar nyelvre fordított szemelvények segítségével mutatunk rá a híres velencei kém, Casanova által a francia kormány számára nyert információk és ezek felhasználása (vagy használhatatlansága) közötti összefüggésekre, illetve azoknak az információknak a hatására, melyeket a velencei inkvizíció gyűjtött Casanováról.

Casanova, a velencei kémkedés „áldozata”

Casanova annak a Velencei Köztársaságnak a szülötte, ahol már hosszú ideje hatékonyan működött a külső és belső ellenségek felderítésére a kémhálózat. A velencei hatóságok súlyos szankciókkal büntették – társadalmi helyzetűtől függetlenül – azokat, akik megkísérelték felfedni vagy kiszivároztatni a hivatalos államtitkokat. A hatóságok arra ösztönözték az embereket, hogy figyeljenek meg minden olyan személyt, aki potenciálisan veszélyt jelenthet az állam stabilitására. Az állami inkvizítoroknak egyrészt velencei diplomataik, ügynökök és titkosszolgálati célből toborzott kémek jelentettek, másrészt azok a hazai besúgók és hírszerzők, akik vagy önként vállalták ezt a tevékenységet költségtérítés, esetleg valamilyen kiváltság fejében, vagy kényszer hatására kénytelenek voltak ilyen tevékenységet végezni.⁶

Casanova 1754-ben került az inkvizítorok látókörébe. A velencei törvények szigorúan tiltották a külföldi diplomataikkal való érintkezést, ennek ellenére Casanova mégis jó viszonyba került Franciaország velencei követével, De Bernis abbéval,⁷ ráadásul Velence egyik legnagyobb családjának, Bragadino szenátornak a vendégszeretétét is élvezte. Casanova így írt erről:

„Majd hozzátették [az inkvizítorok], hogy sűrűn találkozom külföldi követekkel, és biztosak abban, hogy a három patrícus, akikkel együtt lakom, tudnak a szenátusban történekről, és ezeket jó pénzért adom át, miközben látják, hogy [kártyán] veszítek.”⁸

Az inkvizítorok ebből arra következtettek, hogy Casanova – jó pénzért – államtitkokat ad át a franciáknak, és ezzel a tetteivel az állam biztonsága elleni bűncselekményt követhet el. A szenátor hiába figyelmeztette, hogy megfigyelik, és jobban

6 A velencei kémrendszerrel lásd bővebben: Tihanyi, 2001.

7 François-Joachim de Pierre (1715–1794) velencei követ (1752–1755), államminiszter (1757), külügyi államtitkár (1757–1758), bíboros (1758-tól), követ a Szentszéknél (1769–1791).

8 Casanova, 2013. 1194. „Un secrétaire d’ambassade me dit quelques années après qu’un dénonciateur m’avait accusé, ayant deux témoins, de ne croire qu’au diable. (...) On ajoutait à tout cela que je fréquentais des ministres étrangers, et que demeurant avec trois patriciens, il était certain, que sachant tout ce qu’on faisait au sénat je le révélais pour les grosses sommes d’argent qu’on me voyait perdre.” (Az idézetek saját fordításaim.)

tenné, ha Firenzében húzná meg magát, Casanova mit sem törődve ezzel, tovább folytatta szabados életét.⁹

A velencei állam egyik önkéntes besúgója, Manuzzi 1754-ben folyamatosan figyelte Casanovát, és gyanúsaként vélt cselekedeteiről rendszeresen küldött jelentést.¹⁰ Megfigyelésére jó alapot szolgáltatott az is, hogy Casanova megmutatta Manuzzinak azokat az okkult tudományokkal és fekete mágiával foglalkozó dokumentumokat, amelyeket összegyűjtött:

„Ekkor történt, hogy megkörnyékezett egy bizonyos Manuzzi, eredeti foglalkozását tekintve ötvössegéd és az állami inkvizíció besúgója, akit korábban nem ismertem, és azzal kecsegtetett, hogy bizonyos feltételek mellett szerez nekem gyémántokat hitelbe, így aztán kénytelen voltam szállásomon ott fogadni, ahol lakom. Ránézett a szanaszét heverő könyveimre, majd tekintete megállapodott a mágiával foglalkozó kéziratokon.”¹¹

Az inkvizítorok 1755. július 24-én adtak parancsot a *Messer Grandénak*, azaz a Tízek Tanácsa parancsát teljesítő rendőrfőnöknek,¹² hogy kobozzák el Casanova iratait és őt magát vessék az Ólombörtönbe. Casanovát végül július 26-án anélkül tartóztatták le, hogy tudatták volna vele a konkrét vádakát. Az inkvizíció a Manuzzi jelentéseiben leírt csábításokkal, hamiskártyázással, a külföldi követekkel való érintkezésekkel nem nagyon törődött, letartóztatását vallási okokkal indokolták meg. Az *Emlékiratokban* Casanova így írt a történekről:

„Néhány évvel később egy követségi titkártól tudtam meg, hogy feljelentőm, akinek két tanúja volt, azzal vádolt meg, hogy csak az ördögben hiszek. Azt állították, hogy amikor a játékban veszítek, minden hívő az Istent káromolja, és senki nem hallja, hogy az ördögöt gyalázom. Megvádoltak, hogy nem tartom a börtönt és csak a zenés misékre járok el, és azt gyanították, hogy szabadkőműves vagyok. (...) Mindezen vádak alapján a mindenható Törvényszék a haza ellenségéként, összeesküvőként és gazemberként kezelte.”¹³

9 Uo. 1411.

10 Manuzzi kémjelentéseit Hegyi Brigitta vizsgálta. Hegyi, 2013. 392.

11 Casanova, 2013. 1193. „Dans ce même temps un certain Manuzzi, metteur en œuvre de son premier métier, et alors espion des inquisiteurs d'état à moi inconnu, lia connaissance avec moi me flattant de me faire donner à crédit des diamants sous certaines conditions, qui m'engagèrent à le recevoir là où je demeurais. Regardant plusieurs livres que j'avais par-ci par-là, il s'arrêta à des manuscrits qui traitaient de magie.”

12 1750-től ezt a tisztelet Mateo Varutti töltötte be.

13 Casanova, 2015. 1194–1195. „Un secrétaire d'ambassade me dit quelques années après qu'un dénonciateur m'avait accusé, ayant deux témoins, de ne croire qu'au diable. Ils certifiaient que quand je perdais mon argent au jeu, moment dans lequel tous les croyants blasphémaient Dieu, personne ne m'entendait faire des exécutions que contre le diable. J'étais accusé de manger gras tous les jours, de n'aller qu'aux belles messes, et on avait des forts motifs pour me croire franc-maçon. (...) Tous ces griefs déterminèrent le tout-puissant tribunal à me traiter comme ennemi de la patrie, conspirateur, scélérat du premier ordre.”

Az ítélet valódi okának – nevezetesen a szabadkőművességhez való tartozásának – eltitkolásával az inkvizítorok titokban folytathatták a nyomozást, hogy felderítsék a páholy többi tagját. Casanovát egy vallási vétség miatt azonban öt év börtönre ítélték, ahonnan tizenöt hónap múlva sikerült megszöknie. Ezzel egy újabb kaland vette kezdetét.

A börtön visszavonhatatlanul megváltoztatta Casanovát. Harmincas éveibe lépett, és nemcsak fiatalságát hagyta hátra, hanem, ami még fontosabb, otthonát is: száműzetésben kellett élnie, távol Velencéből, ameddig az inkvizíció máshogy nem dönt. Azonban kiváló írói és előadói tehetségének, jellemének és intellektusának köszönhetően a hírhedt Ólombörtönből való szökésének históriájából előnyt tudott kovácsolni.¹⁴ A híre megelőzte őt, Európa-szerte minden előkelő társaság azért versengett, hogy első kézből hallják menekülésének történetét, amelyet minden alkalommal legalább két órán keresztül mesélt el.

Casanova mint „titkosügynök”

A velencei inkvizíció elől menekülő Casanova 1757-ben érkezett Párizsba annak reményében, hogy elnyerheti XV. Lajos kegyét, és pénzhez is jut. Szökése miatt azonban fel kellett öltenie a kaméleon szerepét: saját identitását háttérbe szorítva próbált észrevétlen maradni, és éppen ezért Párizsban igyekezett elkerülni a velencei diplomaták társaságát, ugyanakkor felkereste régi barátját, De Bernis-t,¹⁵ akit még Franciaország velencei követeként ismert meg. Megnyerő modorának és kiváló franciatudásának köszönhetően De Bernis, az újonnan kinevezett külügyminiszter egy titkos megbízatást ajánlott neki.

„Május elején De Bernis atya azt írta nekem, hogy menjek Versailles-ba és beszéljek De Laville abbéval.¹⁶ Ez az abbé megkérdezte tőlem, hogy lenne-e kedvem megnézni 8-10 hadihajót, melyek Dunkerque-ben állomásoznak, miközben ügyesen ismeretséget kötök azokkal a tisztekkel, akiket odavezényeltek, és rendezzem úgy, hogy olyan helyzetbe kerüljek, hogy részletes jelentést adhassak az egész készletről, a matrózok számáról, mindenféle lőszerről, az irányításról és a rendfenntartásról. Azt válaszoltam, hogy megpróbálom, és hogy hazatérésem után írásban átadom neki a jelentésem, és ő lesz az, aki megmondja, hogy helyesen cselekedtem-e.

– Mivel – mondta – ez egy titkos megbízatás, nem adhatok Önnek semmilyen megbízólevelet. Csak jó utat kívánhatok, és pénzt adhatok Önnek.”¹⁷

14 Casanova szökése egy önálló történetet alkot az *Histoire de ma vie*-n belül. Lásd: Casanova, 2015. 1402–1503. Ezt a történetet még életében kiadta *Histoire de ma Fuite* címmel.

15 1755 májusában XV. Lajos visszahívta, és a hétéves háború kitörése előtt Franciaország és Ausztria közötti szövetség létrehozásával bízta meg.

16 Jean-Ignace de La Ville (1690–1774) pap és francia diplomata, 1745 és 1749 között francia nagykövet Hollandiában.

17 Casanova, 2015. 106. „Au commencement du mois de Mai, l’abbé de Bernis m’écrivit d’aller à Versailles parler à l’abbé de Laville. Cet abbé me demanda, si je pouvais me flatter d’aller faire une visite à huit à dix vaisseaux de guerre qui étaient en rade à Dunkerke, ayant l’adresse de faire connaissance avec les

Casanova teljes inkognitóban Dunkerque-be utazott, hogy felderítse a helyőrség és az ottani flotta helyzetét. Emlékiraiban nem titkolja, hogy a helyzet legalábbis bizonytalan volt:

„Miután ez egy titkos megbízás – mondta [Laville abbé] –, sajnálom, nem adhatok útlevelet; De Silvian keresztül kaphat egyet. Nagyon körültekintően kell viselkednie, és főleg nem üzletelni a munerében [küldetésben], mert tudja, hiszek benne, hogy ha valami rossz történik, akkor a megbízójára való hivatkozás hasztalan lesz. Azt ugyanis le fogjuk tagadni. Az egyetlen elismert kémek a nagykövetek.”¹⁸

Hamis személyazonosságának, Gesvres hercegétől¹⁹ szerzett útlevelének és kiváló színészi képességének köszönhetően végül könnyen beférközött a flotta parancsnokának és tisztjeinek bizalmába. Hitelesen beszélt az európai haditengerészetről, köztársaságának hadiflottájáról, a hajóépítésről és a velencei manőverezési módról is. Mivel azonban nem volt a téma szakértője, sokszor – saját bevallása szerint is – butaságokat beszélt: „...észrevettem, hogy a jóra való tengerészeket, akik engem hallgattak, sokkal jobban érdekelte az, amikor hülyeségeket beszéltem, mint amikor jó dolgokat mondtam.”²⁰

Casanova annyira összebarátkozott a Dunkerque-ben állomásozó tisztekkel, hogy minden szükséges információt megadtak neki, minden kérdésére válaszoltak, sőt, még a raktérbe is leengedték: „...mindenütt voltak olyan fiatal tisztek, akik le akartak nyűgözni, csak azért, hogy fontossá váljanak, így nem volt nehéz szóra bírni őket. Bizalmasan elárultak nekem mindent, amire a jelentésem pontosságához szükség volt.”²¹

Casanova a legapróbb részletekig mindent megjegyzett, éjszaka a szálláshelyén jegyzeteket készített, hogy Párizsba visszatérve alapos jelentést tehessen a Dunkerque-ben tapasztaltakról. Ez a fajta információszerzés alkalmas volt arra, hogy feltárják a flotta gyengeségeit, sebezhető pontjait, a lehetséges kockázatokat, valamint az ott szolgálatot teljesítő tisztek megbízhatóságát, továbbá az egész flotta

officiers qui les commandaient au point de me mettre en état de lui faire un rapport circonstancié de tout ce qui regardait les approvisionnements de tout en nombre de matelots, en munitions de toute espèce, en administration, et en police. Je lui ai répondu que j'irais en faire l'essai, qu'à mon retour je lui donnerais par écrit mon rapport, et que ce serait à lui à me dire si j'avais bien fait.

– C'étant, me dit-il, une commission secrète, je ne peux vous donner aucune lettre. Je ne peux que vous souhaiter un heureux voyage, et vous donner de l'argent.”

18 Uo. „S'agissant, me dit-il, d'une commission secrète, je suis fâché de ne pas pouvoir vous donner un passeport; mais vous pourrez en avoir un sous quelque prétexte du premier gentilhomme de la chambre d'année par le moyen de Silvia. Vous avez besoin d'avoir une très prudente conduite, et surtout de ne pas vous faire des affaires in munere [en mission], car vous savez, je crois, que s'il vous arrive quelque malheur la réclamation à votre commettant ne vous servira de rien. On vous désavouera. Les seuls espions avoués sont les ambassadeurs.”

19 A király közvetlen udvartartásába tartozott François Joachim Bernard Potier, aki 1692 és 1757 között viselte a „Gesvres hercege” címet.

20 Casanova, 2015. 108. „...je remarquais que les braves marins qui m'écoutaient s'intéressaient à moi plus encore quand je disais des bêtises que lorsque j'avais des bonnes choses.”

21 Uo. „...je trouvais partout des jeunes officiers empressés de faire les importants, que je n'avais pas de peine à faire jaser. Je me faisais dire en confidence tout ce qui m'était nécessaire à l'exactitude de mon rapport.”

vagyoni értékét. Casanova emlékirataiból azonban nem derült fény arra, hogy De Bernis-nek és La Ville abbénak mi is volt a konkrét célja ezzel a küldetéssel.

Casanova hírszerző tevékenységével, De Bernis magánkémiént, hamis papírokkal könnyen hozzájutott a szükséges információkhoz, ráadásul mindezért busásan meg is jutalmazták: szolgálataért cserébe 500 Lajos-aranyat kapott.²² A Párizsban töltött időszak meghozta számára a remélt sikert: komoly politikai és társadalmi kapcsolatokra tett szert. Hírszerző tevékenysége annyira sikeresnek bizonyult, hogy egy még merészebb és titkosabb feladatra küldték Hollandiába. Megbízatása szerint meg kellett tárgyalnia, mennyi készpénzt és aranyat lehet összegyűjteni – húszmillió frank névértékig – a francia kormány által kibocsátott kötvények ellenében. A francia kormány annyira elégedett volt Casanova tevékenységével, hogy állami járadékot és kitüntetést ajánlottak neki, amennyiben vállalja, hogy a francia király alattvalója lesz. „...100 ezres kegydíjat utaltatok ki a királlyal, kibocsátatom a nemesi leveleket, ha Ön francia lesz.”²³ Velencei származását azonban semmi féleképpen sem akarta feladni, így számára nem maradt más, mint elhagyni Franciaországot.

Casanova szinte egész életében úton volt, jelentős részben valamilyen határozott céllal kerekedett fel, sosem bolyongott céltalanul. Az *Emlékiratok* bizonyosága szerint számos európai országban megfordult, hogy pártfogókat keressen, vagy a megélhetését biztosítsa, ha éppen nem kereskedelmi és diplomáciai megbízatások miatt indult útnak. Szabados életmódja miatt ugyanakkor többször kényszerűségből kellett helyet változtatnia. Azonban bármilyen típusú utazásról is volt szó, igyekezett mindig arisztokrata körökben mozogni, hogy önös érdekből információkhoz jusson és/vagy tapasztalatot gyűjtsön. Velence szülőtteként mindig ezt a várost tekintette hazájának,²⁴ és amint tehetette – és az inkvizíció is engedte –, visszatért oda. Legfőbb álma az volt, hogy a lagúnák városában tisztességesen élhessen. Csakhogy ez sosem sikerült.

Összegzés

Jelen tanulmányban két „esetet” vizsgáltunk. Az információszerzés egy olyan módját mutattuk be, amikor a velencei Tízek Tanácsa által működtetett hatékony információszerző szervezet egyik tagja kedvezéssel, személyes ismeretséggel és szolgálattal férkőzött a Velencébe hazatért Casanova bizalmába, hogy róla titkos jelentéseket tegyen az inkvizítoroknak, illetve az információszerzés olyan aspektusát ismertettük, amely alkalommal Casanova maga végzett hírszerző tevékenységet egy számára idegen országnak, XV. Lajos külügyminiszterének felkérésére, hogy Dunkerque-ből visszatérve információs többlettel szolgáljon megbízójának.

22 Uo. 117.

23 Uo. 185. „...je vous ferai faire par le roi même une pension de 100 m., et expédier des lettres de noblesse, si vous voulez devenir français.”

24 Casanova minden tekintetben kötődik szülővárosához, Velencéhez. Ösztönösen idegenkedik minden olyan szokástól, nyelvtől vagy akár ételtől, ami eltér a velencei mintától.

Az információgyűjtés a kémek és besúgók hálózatain keresztül a 18. században folyamatosan bővült, mivel a hírszerzés egyre értékesebb eszközzé vált, nemcsak a bűnözés és a vallásellenesség elleni fellépésben, hanem az esetleges hiányosságok, sebezhetőségek felderítésében is. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az információs előnszerzés érdekében végzett titkos megfigyelés nem minden esetben jár egyértelmű vagy a megbízó által kívánt eredménnyel: a megfigyelt és később letartóztatott Casanovát ugyan 15 hónapra elzárták a külvilágtól, ám szökése után életében egy teljesen új időszak kezdődött; amikor pedig ő lett a megfigyelő, jutalomban és elismerésben ugyan részesült, ám az általa szerzett és továbbított információ haszna legalábbis kétséges. Mindezen tevékenységekhez azonban elengedhetetlen volt, hogy a kor *aventurier*-ként, vagyis bizonyos presztízzsel és tapasztalattal rendelkező emberként tekintsen rá.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Atkinson

1971 Atkinson, Geoffrey: *Les relations de voyages du XVIIe siècle et l'évolution des idées. Contribution à l'étude de la formation de l'esprit du XVIIIe siècle.* New York, 1971.

Casanova

2013–2015 Casanova, Giacomo: *Histoire de ma vie.* I–II. Éd.: Igalens, Jean-Christophe et Leborgne, Érik. Paris, 2013, 2015.

Cogné–Blond–Montègre

2011 Cogné, Albane – Blond, Stéphane – Montègre, Gilles: *Les circulations internationales en Europe 1680–1780.* Neuilly, 2011.

Delon

2011 *Largesse de Casanova, Cahiers de littérature française.* Tomme IX. *Largesse de Casanova.* Dir.: Delon, Michel. Bergamo–Paris, 2011.

Delon–Mauzi–Menant

1998 Delon, Michel – Mauzi, Robert – Menant, Sylvain: *Histoire de la littérature française. De l'Encyclopédie aux Méditations.* Paris, 1998.

Francès

2014 Francès, Cyril: *Casanova. La mémoire du désir.* Paris, 2014.

Gausz

2018 Gausz Ildikó: *Magyarország vonzásában. Francia ajkú utazók a kora újkori Magyarországon (1554–1608).* [Doktori (PhD) értekezés, SZTE.] Szeged, 2018. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/9737/1/Gausz_PhD.pdf (letöltés: 2023. május 13.).

Gyömrei

1934 Gyömrei Sándor: *Az utazási kedv története.* Bp., 1934.

Hegy

2013 Hegyi Brigitta: Giambattista Manuzzi kémjelentései, avagy a 18. századi Velence az Állami Inkvizíció szemével. In: *XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia. Humán Tudományi Szekció. Összefoglalók.* Szerk.: Pete László. Debrecen, 2013. 392.

Igalens

2011 Igalens, Jean-Christophe: *Casanova. L'écrivain en ses fictions*. Paris, 2011.

Jefferson

1817 Thomas Jefferson to George Ticknor, 25 November 1817. In: *Founders Online, National Archives*. <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/03-12-02-0170> (letöltés: 2023. május 13.).

Simiand

2016 Simiand, Guillaume: *Casanova dans l'Europe des aventuriers*. Paris, 2016.

Tihanyi

2001 Tihanyi János: Hatalom és titkosszolgálat a Velencei Köztársaságban. In: *Világtörténet*, 23. (2001) ősztél, 23–39.

Viviès

1999 Viviès, Jean: *Le récit de voyage en Angleterre au XVIIIe siècle. De l'inventaire à l'invention*. Toulouse, 1999.

ANITA SÜLYÖK

ON THE ROAD, BY THE ROAD

THE INFORMATION YIELD OF GIACOMO CASANOVA'S CHANGES OF LOCATION

In this study, we examined how networks of informers and spies could expand their networks of information gathering as the eighteenth century progressed. Intelligence became an increasingly valuable tool, not only for combating criminal activity and anti-religious behaviour, but also for identifying possible weaknesses and vulnerabilities. We discussed an aspect of intelligence gathering, in which Casanova engaged in numerous intelligence activities for a foreign country, for the request of Louis XV's foreign minister, in order to provide his employer with a surplus of information after his return from Dunkirk. At the same time, we also examined the impact of the information collected about Casanova by one of the spies of the Venetian Inquisition.

CONTENTS

Travels, Travellers and Travelogues: under Information History Magnifying Glass (László Z. Karvalics – Bernadett Szabó-Gajmer)	175
<i>Studies</i>	
Tamás Kristóf Árvai: Information Gain or Loss? The Interpretation Families of Sargon's II of Assyria Urartian Campaign (714 BC)	185
Szabolcs Felföldi: An Excavation on the 15 th Century Silk Road? Giosafat Barbaro's Adventure in Tana	215
Anita Sulyok: On the Road, by the Road: The Information Yield of Giacomo Casanova's Changes of Location	231
Géza Szász: Exploring Fever, Thirst for Information, Transmission of Knowledge: French Travelers in Hungary during the Reform Era	241
Janka Kovács: Technological Travel and Mental Health Reform: The Possibilities and Models of Psychiatric Institutionalization in Nineteenth-Century Hungary	257
Dorottya Mihályi: Colonial Propaganda and the Role of Concealment in Late 19 th Century North African Travelogues	283
László Z. Karvalics: From Xenia (Hospitalitas) to Selfie-Tourists: The Role of Travel in the Macrocommunity-Level Accumulation of Knowledge	299
<i>Book Reviews</i>	
<i>Viatica</i> among the Journals Specialising in Travel History (Bernadett Szabó-Gajmer)	317
John Milton's A Brief History of Moscovia (Erzsébet Stróbl)	320
Luther in the Protestant Cultural Memory: Luther Monuments 1817–1917 (Benjámín Gorzás)	323
Regional and National Structures in Central Europe (Gábor Demeter)	326

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség